

NOTES

- (1) Carpeta 1110 A. H. BD.
 (2) Carpeta 1110 del f. 190-201 A. H. D.

UN QUADERN ESCOLAR PRATENC DEL SEGLE XVIII

Jaume Codina

A la comarca del Baix Llobregat, l'escola elemental durant el segle XVIII va ser una escola pública, catalana i confessional o catòlica. La catalanitat d'aquesta escola dura mentre són els cossos municipals els encarregats de contractar els mestres.

Com indica el títol de l'opuscle, es tracta de la publicació —parcial— d'un quadern escolar (d'aritmètica) dels anys 1779 i 1785, utilitzat successivament per dos germans a l'escola de El Prat de Llobregat. La publicació comprèn també la de la portada del llibre de text corresponent: *Compendi breu de les quatre Regles generals de la Aritmètica pràctica*, de F. Ifem, imprès a Girona al segle XVIII. Quadern i llibre són en llengua catalana. Atesa la data del quadern d'exercicis, evidencien la inoperància de les disposicions borbòniques centralistes, a casa nostra, en el terreny de l'ensenyament promari.

Cap al 1830 comença la castellanització de l'escola primària, accelerada a partir de la Llei Moyano en tombar el mig segle. Els textos són en castellà i a la fi de la dècada del 50 arriben els primers docents no catalans.

Sense excepció, tota la documentació no oficial arribada fins a nosaltres d'aquella societat rural semianalfabeta, advera que a l'escola catalana va correspondre-hi un llegat cultural individual i de pensa i expressió catalana; i, al contrari, que l'escola "castellana" va imprimir caràcter en aquesta llengua durant tota la vida dels individus que l'havien rebuda.

BALMES: ASPECTES PEDAGÒGICS EN "EL CRITERIO"

*Gabriel Comes Nolla
 Bonifaci Jimènez Jimènez*

1. L'AUTOR I L'ÈPOCA

Jaume Llucià Balmes i Urpià, va néixer el 20 d'agost de 1810 a Vic, capital de la comarca d'Osona. Ingressà al Seminari d'aquesta ciutat (1817) i estudià a Cervera filosofia i teologia (1826-1835). S'ordenà sacerdot el 1834. De tornada a Vic i mentre ocupava la càtedra de matemàtiques en aquesta localitat, s'interessà per les ciències polítiques i socials, per l'apologètica i pel moviment intel·lectual catòlic francès: Lammennais, De Donald, De Maitre. Considerat com el més potent esperit filosòfic espanyol de la primera meitat del s. XIX, va viure la general decadència escolàstica, l'empremta de la filosofia moderna, l'empirisme psicològic francès i anglès, la reacció espiritual de l'eclecticisme cousinia, així com els brots Kantians. Més, tot el panorama filosòfic espanyol li sembla pobre i el seu esperit dinàmic i apologista li porta a emprendre una renovació de la filosofia espanyola i catòlica.

Representant d'un escolasticisme modernitzat va ésser influït per la "filosofia del sentit comú" ensenyada per l'escola escocesa (Thomas Reid i William Hamilton) i va centrar els seus estudis en el problema de la certesa. Considerant que les fonts de la certesa són tres, primàries i inseparables: la consciència, l'evidència i l'instint intel·lectual o sentit comú.

Les seves obres més importants són "El protestantismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilización europea" "Cartas a un escéptico en materia de religión" "Filosofía fundamental" "Curso de filosofía elemental" i sobretot, "El Criterio" (1843). Aquesta última, és tal com l'autor volia, un vertader i elemental tractat del sentit comú i de la moral pràctica, dens en sabiduria i educatiu en l'art de pensar. "Criterio es un medio para conocer la verdad. La verdad de las cosas es la realidad".

Víctima tant de les hemoptisis com dels seus ideals polítics, morí a Vic a l'edat de 38 anys.

2. ASPECTES PEDAGÒGICS

2.1. EL FI

El fi ha d'ésser assequible a les forces disponibles, és a dir, no ésser massa elevat per a les nostres capacitats, ja que suposaria un esforç inútil, ni pel contrari, proposar una meta per sota del que la raó i l'experiència ens aconsella aspirar. A la vegada, el fi ha d'ésser proporcionats als medis: forces intel·lectuals, físiques o morals i altres recursos al nostre abast.

El fi últim de l'educació és aconseguir l'home ideal, que segons Balmes, ha de tenir:

- una fermesa de voluntat,
- un domini de sí mateix,
- un enteniment sotmès a la voluntat,
- una voluntat sotmesa a la moral,
- unes passions sotmeses a l'enteniment i a la voluntat, i tot això dirigit per la religió.

2.2. ELS FONAMENTS

Balmes, per aconseguir la finalitat abans esmentada, considera necessària l'educació de:

- a) **Els sentits.** Mitjançant ells, d'una forma mediata o immediata, arribem al coneixement de l'existència de les coses. Però, perquè aquest coneixement no sigui equivocat, cal saber utilitzar aquests instruments: a) assegurant-nos bé de la impressió rebuda, no obrant d'una forma lleugera i precipitada, b) saber fins a quin punt li correspon l'existència d'un objecte, valent-nos, en cas necessari, de la utilització de més d'un sentit. Ultra, previnent-nos de la il·lusió i de la subjectivitat.

Per altra banda, on no arribin els sentits, arriba l'enteniment, coneixent l'existència dels objectes insensibles per mitjà dels sensibles. A més, a qui li manquessin els sentits, tampoc arribaria al coneixement dels éssers espirituals, ja que endormiscat l'enteniment, no podria adquirir aquesta notícia ni per la raó ni per la fe, donat que el raciocini és un acte de l'enteniment mitjançant el qual, d'una cosa inferim una altra.

Per a un exacte coneixement hem de dependre de la qualitat i de la rapidesa de les nostres percepcions, ja que aquesta és la base del coneixement de les coses.

- b) **L'atenció.** Balmes, entèn per atenció, l'aplicació de la ment a un objecte. Una bona exercitació de l'atenció evitarà que els nostres coneixements siguin lleugers, inexactes o equivocats en la seva totalitat. L'atenció, multiplica les forces de forma increïble, aprofita el temps, es percep amb claretat i exactitud, ordena les idees i fa que aquestes, es recordin amb més facilitat.

L'atenció ha d'ésser tenaç, suau i reposada, però amb una flexibilitat que ens permeti passar d'unes ocupacions a unes altres sense esforç. Aquesta concentració de la ment no ha de ser incompatible ni amb la diversió ni amb l'esbarjo.

La memòria també influeix poderosament sobre la conducta. Un home atent, és un home cortès.

- c) **La voluntat.** La voluntat ens dona una força decidida, resolta, constant i ferma, i aquesta ens fa dirigir cap a un objecte sense atemorir-nos pels obstacles i cansaments. L'objectiu, ha de ser bo, en sentit moral, perquè sigui apetible.

- d) **Els sentiments.** Són uns poderosos ressorts que mouen les facultats a més de multiplicar-les, però els sentiments si bé ens obliguen a obrar, no sempre han d'estar subordinats a la raó ja que aquesta es supedita no solament al plaer sinó a la utilitat, la moral i el decor.

Aquests elements ben exercitats, ens conduiran a conèixer destrament la veritat. Si tenim sempre la veritat, i ens hi basem, els nostres coneixements seran exactes i reals amb la qual cosa, l'enteniment, produirà pensaments vàlids.

L'afany de Balmes era aconseguir que l'home arribés a pensar correctament partint del coneixement veritable de les coses. Ens diu: "¿de qué sirve discurrir con sutileza... si el pensamiento no está conforme con la realidad" o bé "El pensar bien consiste en conocer la verdad o en dirigir el entendimiento por el camino que conduce a ella". Aquesta educació ens portaria al coneixement exacte de les coses, a la realitat del món i a la trobada amb Déu. Es desterrarien els errors causants de falsos enteniments que ens conduïrien a comportaments negatius, fruit de l'orgull, de la negligència, la peresa, la vanitat o derivats dels actes dirigits per les passions.

2.3. L'ENSENYAMENT

L'ensenyament elemental, s'ha de considerar no com a fruit, sinó, com a llavor. Aquesta té dos objectes que semblen iguals, però que són ben diferents. El primer, és instruir en els elements de la ciència. Per a lograr-ho, cal solament conèixer l'encadenament d'alguns fets i proposicions, el conjunt dels quals, formen el cos de la ciència.

El segon, desenvolupar el talent de l'alumne amb el fi de que al sortir de l'escola, pugui avançar proporcionat a la seva capacitat. Aquí cal "conciliar la claridad con la profundidad, hermanar la sencillez con la combinación, conducir por el camino llano y amaestrar al propio tiempo en andar por caminos escabrosos, mostrando las angostas y enmaraçadas veredas por donde pasaron los primeros inventores, inspirar vivo entusiasmo, despertar en el talento la conciencia de las propias fuerzas, sin dañarle con temeraria presunción..."

2.4. EL PROFESSORAT

La professió de l'ensenyament és per a Balmes, fonamental. Un sol professor bo, en pocs anys pot produir grans beneficis a un país. És veritat que sols treballa davant d'un grup poc nombrós d'alumnes, però aquests alumnes que es renoven sovint, són els que després d'uns anys ocupen llocs d'importància cabdal en la societat.

Malgrat la gran importància d'aquesta professió, es queixa l'autor, de l'abandó en què es troba. Que ningú té cura d'aficionar a l'ensenyament als homes de gran capacitat. Que les càtedres siguin mirades sovint com un graó per a pujar més amunt. Es queixa també, que s'exerceixi de pressa i corrents, en espera d'una altra col·locació millor. I és que els professionals d'aquesta carrera, no se'ls hi dona cap mena d'aliciant ni estímul.

Les atribucions d'aquests professionals, són també molt importants. Evidentment n'hi ha que sols tenen com a objecte, la instrucció en els elements. Però, el que considera que els enteniments dels joves no són únicament taules on s'han de tirar algunes línies que romanguin allí inalterables per sempre, sinó camps que s'han de fecundar amb preciosa llavor, els hi toca una tasca més difícil, tal com hem vist en tractar del segon objecte de l'ensenyament.

2.5. ELS MÈTODES

Per aprendre una ciència, encara que l'estudi estigui molt dotat, cal primerament, l'ensenyament dels elements. Hi ha en tota ciència, un conjunt de nocions fonamentals, veus i locucions que li són pròpies. Les quals no es poden aprendre bé, sinó és estudiant una obra elemental. Pot ésser, que les obres elementals no siguin més que un esquelet. Malgrat això, s'estalvia molt de temps, també pot ésser que les nocions de la ciència adquirides per aquest mètode, siguin inexactes o falses, aquests inconvenients no pesen tant, com els que resulten d'emprendre sense guia ni antecedents l'estudi d'una ciència. Fins i tot, l'estudiós molt dotat que vulgui canviar o reformar la ciència, ha de comprendre que abans és necessari saber que és el que han dit els altres.

És necessari, però, estudiar una ciència per principis; els que així ho fan es distingeixen per la seva abundor i selectes notícies, però a la primera ocasió manifesten la seva ignorant superficialitat.

Balmes, fa una distinció entre el mètode d'ensenyament i el d'invenció. En el primer, hom sap on es va i coneix el camí que s'ha de seguir, perquè ja l'ha recorregut altres cops. En el segon, pot ésser que hom no es proposi res determinat, sinó solament, examinar l'objecte que l'ocupa. Potser té un fi, però no sap com arribar-hi ni, fins i tot, si existeix. Per això, els més alts descobriments, s'ensenyen per principis diferents dels qui ho van descobrir.

Per arribar a la invenció, generalment, s'ha de seguir un camí molt treballat i pesat, format per avanços, retrocessos i esperes. Però hi ha cops que la intuïció fa veure sense esforç el que altres descobreixen amb molt de treball, ja que moltes veritats no són difícils en si; el que passa és que sols són vistes pels homes de talent. Malgrat això, s'ha de tenir en compte que per desenvolupar qualsevol facultat és indispensable l'exercici: aquesta intuïció –el veure de l'enteniment– no s'adquireix sinó és amb un hàbit de molt mirar.

Els genis superiors no es distingeixen precisament per l'abundància d'idees sinó que estan en possessió sols d'algunes capitals, en les quals fan encabir el món. Per això, l'enteniment humà ha de menester que se li presentin els objectes simplificats al màxim i quan sigui precís carregar-lo de moltes atencions simultànies, se li distribueixi de manera que quedin reduïdes a poques classes, i que cada una d'aquestes estigui vinculada a un punt. D'aquesta manera, segons Balmes, s'aprèn amb més facilitat, es percep amb més lucidesa i exactitud, auxiliant poderosament la memòria.

L'home amb gran talent i enginy li convé emprar el mètode d'invenció, no s'ha de limitar a "saber els llibres", és precís que conegui les coses. Ha de cercar camins nous, millors i amb destí més allunyat. Que amb la discussió, examen i comprovació dels fets creï una ciència pròpia.

Si la naturalesa no ha dotat a l'home, del talent d'invenció, llavors tindrà que conformar-se amb el mètode elemental, bé que pres en més gran escala. Necessitarà guies i aquest servei li ho oferiran les obres magistrals.

2.6. METODOLOGIA EN L'ESTUDI DE LA HISTÒRIA

L'estudi de la història no és sols útil, sinó també necessari. Ara bé, s'ha de tenir molt de compte en els seus estudis, ja que cal esbrinar que és el que hi ha d'absolutament cert.

En un primer pas, els fets inqüestionables es tenen que encomanar a la memòria, la qual cosa ens farà estalviar temps. Però, amb altres fets, cal anar en compte i ser objectius. Així, Balmes, ens dóna una sèrie de regles per a aconseguir resultat en aquest tipus d'estudis:

- 1) Cal jutjar si els medis emprats pel historiador per trobar la veritat i les probabilitats són veraces o no.
- 2) En igualtat de circumstàncies, és preferible el testimoni ocular. Cal desconfiar de les narracions que han passat per molts intermediaris.
- 3) Entre els testimonis oculars, en igualtat de circumstàncies, es preferible, el qui no va prendre part del fet i no va guanyar ni perdre res amb ell.
- 4) L'historiador contemporani és preferible sempre, però tenint cura de confrontar-lo amb altres opinions i interessos diferents.
- 5) No ens podem fiar dels escrits no signats.
- 6) Abans de llegir la història és molt convenient saber la vida de l'historiador: la seva conducta, posició particular davant el fet, la seva moralitat, el seu caràcter, fins i tot, el tipus d'educació que ha rebut. Aquestes dades ens il·lustraran moltíssim sobre les seves obres.
- 7) Les obres pòstumes publicades per mans desconegudes o poc segures, no són molt fiables.
- 8) Les històries que es fonamenten en memòries secretes i papers inèdits, publicacions de manuscrits, en els que l'editor assegura no haver fet més que posar ordre o aclarar idees, no els hem de donar més crèdit que el que ens mereixi el responsable de l'obra.
- 9) Escrits sobre negociacions amagades, secrets d'Estat, anècdotes picants sobre la vida privada de personatges cèlebres, intrigues, etc. s'han d'agafar amb molta desconfiança.
- 10) Quan en tractar de pobles antics o molt llunyans en el temps, es parla de temes massa concrets: nombre d'habitants, idees, costums... cal donar-hi poc crèdit.

2.7. METODOLOGIA EN L'ESTUDI DE LA GEOGRAFIA

Per a l'estudi de la geografia, cal també, com en l'estudi de la història, anar molt en compte per tal d'esbrinar la veritat.

Respecte als escrits que tracten de les relacions de viatges s'han de distingir dues parts: les descripcions que ha vist el viatger i les altres notícies i observacions que complementen l'obra.

En el primer cas, s'ha de tenir en compte que els viatgers corren el risc d'exagerar, desfigurar i, fins i tot, de fingir, resultant que donen una visió equivocada del país. També és necessari saber que la desconfiança de la fidelitat de la descripció guarda proporció amb la distància del lloc de l'escena.

Respecte a la segona part, no es poden donar —com en el cas de la història— regles fixes per tal d'esbrinar la veritat, però Balmes, dona una sèrie de reflexions per a inspirar la prudent desconfiança i mantenir en guàrdia els inexperts i incauts. Així, la raó i l'experiència ens diuen que per a formar-se cabal concepte d'una comarca i, fins i tot, d'un país i poder-lo descriure tal com és des de l'aspecte material i moral, cal estar familiaritzat amb la seva llengua, passar allí una llarga temporada, multiplicar les relacions, estar en tracte continu, sense cansar-se de preguntar i observar. Si no es pot estudiar així, llegirem l'autor que ho ha fet d'aquesta forma. Ja que d'altra manera, és omplir el cap d'errors inexactituds i generalitats.

2.8. ORIENTACIÓ PROFESSIONAL

L'orientació professional és per a Balmes, un objectiu primordial en l'educació, donat que un home dedicat a una professió per a la qual no ha nascut, és un inadaptat. Pateix ell i no aporta res a la societat, ans al contrari, pot ésser un element pertorbador.

En l'encertada elecció de la carrera no sols rau l'avanç de la persona, sinó també, la felicitat de tota la seva vida. Així, doncs, cadascú ha de dedicar-se a la professió per la qual se sent amb més aptitud. L'oblit d'aquesta regla —creu Balmes— ha portat com a conseqüència, que les ciències i les arts no hagin avançat més.

Per a aconseguir una bona orientació professional, hi ha necessitat d'uns estudis ben dirigits. Per a Balmes, si una gran part del temps que es perd miserablement a l'escola i a casa s'emprés per a adquirir els coneixements preparatoris adients a la carrera que l'alumne vol agafar, l'individu i les famílies i la societat reportarien major fruit de les seves tasques i despeses. Cal també que pares, mestres i directors de centres educatius es dediquin a fons per tal d'aconseguir una bona orientació i evitar inadaptacions així com el fet que degut a que els professors no ho han vist, els genis s'encaixin dintre dels bons talents i segueixin la seva carrera sense que els hi hagin fet experimentar la possibilitat de les seves forces, i perdre així uns talents que ben aprofitats podrien haver donat uns fruits preciosos.

Per una bona orientació cal saber que una inclinació molt duradora i constant vers una ocupació és indicatiu bastant segur d'aptitud per a ella. No obstant, la qüestió sol ser més difícil. Llavors, Balmes, proposa fer experimentar a l'alumne amb una sèrie d'objectes molt variats, visitar establiments on la disposició particular de cadascú pogués ser excitada amb la presència d'allò que més se li adapti. Així, un observador intel·ligent podria treure'n molt de profit i formar diferents classificacions.

El propi interessat també pot i ha de participar: el nen de dotze anys, generalment té la suficient reflexió per saber què li costa menys treball, quins són els estudis en què progressa amb més facilitat i quines són les feines en què experimenta més ingeni i traça, així com notar a què se sent més inclinat.

Ara bé, una vegada escollida la professió, un s'ha de dedicar principalment o exclusivament a ella. Hi ha coneixements que ajuden a altres i avantatges que reporta una ciència a una altra. Malgrat això, l'home ha de dedicar-se especialment a un ram i deixar —donat que aquest cas és aconseguit per molt pocs— la universalitat.

Conèixer no sols teòrica sinó pràcticament una professió, dedicar-se a ella i no deixar perdre les facultats de l'home en altres tasques que no són de la seva especialitat, resumeixen les línies fonamentals que té Balmes, respecte al camí que el jove que té un treball o professió, ha de seguir.